

Володимир ДЯКІВ

ПЕРШЕ МОНОГРАФІЧНЕ ІСТОРИКО-ФОЛЬКЛОРИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ЯКОВА НОВИЦЬКОГО

Іваннікова Л. Яків Новицький. Фольклорист,
історик, педагог / Людмила Іваннікова ;
за ред. С.В. Мишанича. — Запоріжжя :
Тандем, 2010. — 388 с.

Постать відомого українського вченого, дослідника Запорізького краю, педагога, краєзнавця, археолога, джерелознавця, засновника Запорізького обласного краєзнавчого музею і Державного архіву Запорізької області, члена-кореспондента ВУАН Якова Павловича Новицького (1847—1925), певна річ, заслуговує на об'єктивне та проникливе висвітлення його біографічних відомостей і ґрунтовний аналіз наукової фольклористичної діяльності. Тому особливо відрадно, що саме цій, непересічно важливій та водночас складній темі присвятила свої численні фольклористичні студії знана в Україні, відома київська дослідниця фольклору Людмила Іваннікова [23; 24; 1—3; передрук: 4—14; 16—20 та ін.]. З цієї теми вона свого часу успішно захистила кандидатську дисертацію [15]. А тепер, після численних ґрунтовних доповнень, пропонує передусім науковій громадськості перше монографічне дослідження на основі архівних і малодоступних друкованих джерел.

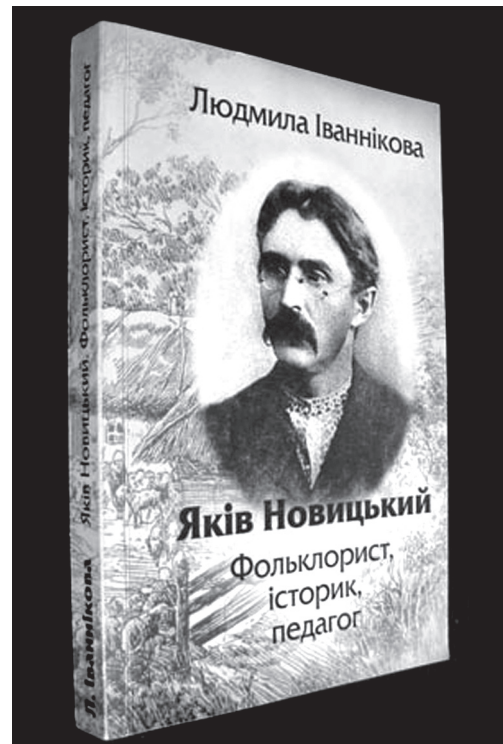
У вступній частині книги авторка зосереджує увагу на стані вивчення предмету свого дослідження, його актуальності і важливості для фольклористичної науки, зупиняється на огляді відповідних джерел та наукової літератури, починаючи від М. Драгоманова, М. Сумцова, В. Гнатюка, В. Білого, Д. Яворницького і аж до сучасних досліджень С. Світленка, С. Діброви, І. Павленко та інших. Закономірно, що такі наукові розсліди Л. Іваннікової привели до постановки перед собою, як вона сама про це зазначає, пріоритетного завдання, а саме — ґрунтовно висвітлити в регіональному та загальноукраїнському контексті біографію та наукову діяльність Я. Новицького, докладно проаналізувати фольклорно-етнографічні матеріали вченого, враховуючи методику збирання, публікації, жанрову специфіку, особливості побутування тощо, які взаємопов'язані з місцевою традицією, «усноісторичними наративами та іншими, спорідненими з фольклором, явищами усної традиції» [21, с. 21].

Таким чином, отже, у першому розділі «Яків Новицький — педагог, історик, краєзнавець, культурно-громадський діяч» авторка, на основі архівних джерел та літератури, докладно висвітлює генеалогію роду Новицьких, починаючи від Іллі Федоровича Новицького (40-ві рр. XVII ст. — 1704 р.), біографічні відомості та громадську і творчу діяльність видатних представників цього роду.

Відтак Л. Іваннікова робить логічний висновок про те, що Я. Новицький був одним з тих типових козацького чи простонародного походження представників української інтелігенції свого часу (як і М. Максимович, П. Маркович, П. Куліш, О. Потебня, М. Сумцов, М. Лисенко, М. Кропивницький, М. Старицький та ін.), які, попри основні свої заняття, зосереджувались передусім на дослідженні культури та історичної пам'яті рідного народу, зробили найвагоміший внесок у розвиток відповідних галузей науки (історії, фольклористики, етнографії, мистецтва, літератури тощо) і досягли європейського, а то й світового рівня [21, с. 31].

Розглянувши освітньо-науковий шлях Якова Новицького, починаючи від його зацікавлень фольклором у дитячі роки, здобуття початкової освіти і закінчуючи педагогічною, просвітницькою та українофільською діяльністю, Л. Іваннікова зазначає, що він не лише українофіл, просвітитель, педагог-новатор, а й видатний реформатор освіти, «педагогічні пошуки» якого вивели «на широку дослідницько-краєзнавчу роботу — до великої науки, в якій він зарекомендував себе як непересічний дослідник Запорізької Січі, Хортиці і Придніпровського краю, як північний історик, археолог, етнограф, фольклорист» [22; цит. за: 21, с. 59].

Розглянувши докладно таким чином певні ключові аспекти життя та науково-громадської діяльності Я. Новицького у відповідних підрозділах своєї роботи («Нащадок козацької старшини», «Від Аз-буки до Великої Науки (Педагог-новатор, просвітитель, українофіл)», «Дослідник Запорозького краю (статистик, етнограф, природознавець)», «Праця «С берегов Днепра» — джерело до вивчення фольклору та усної історії Степової України», «Історик Олександрівська, археограф, джерелознавець», «Археолог, дослідник Хортиці», ««І яка йому шана...» (Останні роки життя Я.П. Новицького)»), авторка підсумовує, що він — видатна особистість у царині української науки, своєю науково-дослідною діяльністю (зібрав сотні музейних експонатів, автор десятків історико-етнографічних праць, статей тощо) зробив неопідценний внесок у розвиток археології, археології, історії, педагогіки, природознавства, а особливо — у фольклористику. У зібраних ним історико-етнографічних матеріалах прочитується історія Запоріжжя, відображається цілісна

картина народного життя Нижньої Наддніпряни, давніх народних традицій, особливості світогляду місцевих жителів, їх вірування і звичаї тощо [21, с. 183—184].

У першому підрозділі «Постать Я.П. Новицького в контексті історії української фольклористики кінця XIX — початку XX ст.» другого розділу «Фольклористична діяльність Я.П. Новицького» авторка аналізує праці вченого на тлі і в процесі розвитку української фольклористичної науки наприкінці XIX — початку XX ст. Внаслідок чого висновує, що до того фольклор у цьому регіоні записувався епізодично та безсистемно, а вже у 1870-х рр. Я.П. Новицький одночасно з І.І. Манжурою та Г.А. Залюбовським почав систематично збирати властиво усі жанри фольклору та дотичні етнографічні матеріали, які функціонували у той час. Наслідки його сорокарічної наукової діяльності втілились у видання перших в історії краю регіональних фольклорних збірників, які «стали вирішальним етапом в утвердженні наукових принципів фіксації та публікації фольклору, у вихованні численних наукових кадрів, послужили цінним матеріалом для багатьох теоретичних досліджень, стали важливим інформаційним джерелом про культуру, побут, звичаєвість, світогляд, історію цього регіону України» [21, с. 201]. Його праці уже тоді високо оцінили видатні вчені-сучасники —

В. Гнатюк, В. Данилов, Д. Зеленін, Ф. Колесса, М. Сумцов та ін. Та й сьогоднішні дослідники у своїх роботах активно звертаються до фольклористичних праць Я. Новицького.

У наступних підрозділах («Я.П. Новицький — збирач, видавець і дослідник українських народних пісень», «Я.П. Новицький — збирач і дослідник прозових фольклорних нарративів») своєї роботи Людмила Іваннікова аналізує збирацьку, видавничу та дослідницьку роботу Якова Новицького, що стосується української пісенної народної творчості та прозових фольклорних нарративів. Вона слушно відзначає історичний підхід вченого у його теоретичних дослідженнях з фольклору, зв'язок останнього з реаліями історичної дійсності, хоч при цьому у Я. Новицького, щоправда, залишаються поза увагою питання поетики фольклорного твору, впливу на нього народних вірувань і культів тощо. Я. Новицький зробив перші в історії фольклористичної науки регіональні видання народної творчості «Південної України, впорядкував єдині в українській фольклористиці видання топонімічних легенд і переказів та легенд про скарби, матеріали яких не мають друкованих варіантів, бо своїм походженням, і побутуванням, і змістом тісно прив'язані до історичної території Запоріжжя. Це саме стосується пісень, легенд та переказів про зруйнування Запорозької Січі та про події, пов'язані з цим, їх Я.П. Новицький зібрав чи не найбільшу кількість» [21, с. 306].

Отож, можна цілком погодитись з Л. Іванніковою, що постать Якова Новицького займає гідне місце поруч з іншими видатними вченими того часу — В. Гнатюка, Б. Грінченка, А. Димінського, М. Драгоманова, І. Манжури, П. Чубинського, Д. Яворницького.

Для зручності при використанні своєї монографії Людмила Іваннікова наприкінці подає перелік основних дат життя і творчості Я. Новицького, публікацій його фольклорних записів, історико-археологічних, статистичних, педагогічних, археографічних досліджень, використаних численних архівних джерел та документів (зокрема Наукових архівних фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України; Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського; Державного

Архіву Запорізької області; Відділу рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України тощо), статей та досліджень про Якова Новицького, а також — список умовних скорочень та іменний і географічний покажчики.

Отже, монографія Людмили Іваннікової «Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог» є вагомим внеском у сучасну українську фольклористичну науку. Певна річ, книга стане цінною джерельною і літературною базою для науковців, фольклористів, етнологів, істориків, краєзнавців, студентів та ін., а також буде цікавою і для ширшого читацького кола.

1. Іваннікова Л.В. Архівні джерела та фольклор про руйнування Запорозької Січі в історичних працях Я.П. Новицького / Л.В. Іваннікова // Розбудова держави. — 1995. — № 1. — С. 36—39.
2. Іваннікова Л.В. Д.І. Яворницький та Я.П. Новицький: до проблеми взаємин / Л.В. Іваннікова // Регіональне і загальне в історії: тези Міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д.І. Яворницького та 90-літтю XIII Археологічного з'їзду (листопад 1995 р.). — Дніпропетровськ: Пороги, 1995. — С. 14—16.
3. Іваннікова Л.В. Запорозькі і гайдамацькі скарби. Народна проза Катеринославщини в записках Я.П. Новицького в кінці XIX — на початку XX ст. / Л.В. Іваннікова // Жива вода (щомісячник). — 1993. — № 1. — С. 3.
4. Іваннікова Л.В. Запорозькі і гайдамацькі скарби. Народна проза Катеринославщини в записках Я.П. Новицького в кінці XIX — на початку XX ст. / Л.В. Іваннікова // Вільна думка. — Дніпропетровськ, 1993. — № 1—2. — С. 8.
5. Іваннікова Л.В. Історичні джерела та фольклор про руйнування Запорозької Січі (за публікаціями Я.П. Новицького) / Л.В. Іваннікова // Монастирський острів. — 1994. — № 4. — С. 132—145.
6. Іваннікова Л.В. Листи М.Ф. Сумцова до Я.П. Новицького / Л.В. Іваннікова // Культурна спадщина Слобожанщини: Історія, археологія, краєзнавство. — Ч. 8. — Х.: Курсор, 2010. — С. 26—40.
7. Іваннікова Л.В. Міфологія запорізького краю в записках Я.П. Новицького кінця XIX — поч. XX ст. / Л.В. Іваннікова // Запоріжжя в історії та культурі: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. — Запоріжжя, 1991. — С. 122—123.
8. Іваннікова Л.В. Новицький Яків / Л.В. Іваннікова // Українська література в портретах і довідниках: Давня література — література XIX ст. — К.: Либідь, 2000. — С. 226—227.
9. Іваннікова Л.В. Пісні про зруйнування Січі в записках Якова Новицького / Л.В. Іваннікова // Народна творчість та етнографія. — 1993. — № 3. — С. 53—58.

10. Іваннікова Л.В. Постать Я.П. Новицького в історії української фольклористики кінця ХІХ — початку ХХ ст. / Л.В. Іваннікова // Матеріали до української етнології : зб. наук. праць. — Вип. 3 (6). — К., 2003. — С. 162—172.
11. Іваннікова Л.В. Реліктова земля Якова Новицького / Л.В. Іваннікова // Слово «Просвіти». — 2006. — № 28. — 13—19 липня. — С. 11 (рец.).
12. Іваннікова Л.В. Розвиток фольклористики на Півдні України в кінці ХІХ ст. (за листуванням Д.І. Яворницького та Я.П. Новицького) / Л.В. Іваннікова // Матеріали до українського мистецтвознавства (пам'яті акад. О.Г. Костюка) : зб. наук. праць. — К., 2003. — С. 299—304.
13. Іваннікова Л.В. Роль Я.П. Новицького в розвитку фольклористики на колишній Катеринославщині / Л.В. Іваннікова // Фольклор і говори Наддніпрянщини : зб. наук. праць. — Дніпропетровськ : ДДУ, 1997. — С. 54—56.
14. Іваннікова Л.В. Тема руйнування Січі в історичних піснях, записаних Я.П. Новицьким / Л.В. Іваннікова // Етнографічні дослідження Південної України : зб. наук. праць Всеукраїнської ювілейної конференції, присвяченої 145-річчю з дня народження Я.П. Новицького, 6—8 жовтня 1992 р. — Запоріжжя, 1992. — С. 8—9.
15. Іваннікова Л.В. Фольклористична діяльність Я.П. Новицького : автореф. дис. ... канд. філол. наук. / Л.В. Іваннікова. — К., 1996. — 24 с.
16. Іваннікова Л.В. Яків Новицький — видатний збирач, видавець і дослідник фольклору Степової України / Л.В. Іваннікова // Новицький Яків : твори у 5 т. — Т. 2. — Запоріжжя : Тандем, 2007. — С. 5—15.
17. Іваннікова Л.В. Яків Новицький — збирач, видавець і дослідник українських народних пісень / Л.В. Іваннікова // Новицький Яків : твори у 5 т. — Т. 3 / упор. Л.В. Іваннікова, І.Я. Павленко. — Запоріжжя : Тандем, 2009. — С. 7—24.
18. Іваннікова Л.В. Яків Новицький / Л.В. Іваннікова // Народознавство. — 1994. — № 10—11. — С. 4.
19. Іваннікова Л.В. Яків Новицький і вивчення фольклору Катеринославщини / Л.В. Іваннікова // Народна творчість та етнографія. — 1994. — № 5—6. — С. 35—41.
20. Іваннікова Л.В. Яків Павлович Новицький (1847—1925) / Л.В. Іваннікова // Зминувшини Подніпров'я : зб. мат. наук. конф., присв. Міжнародному дню музеїв, 17 травня 1994 р. — Дніпропетровськ : Дніпро, 1995. — С. 64—66.
21. Іваннікова Людмила. Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог / Людмила Іваннікова; за ред. С.В. Мишанича. — Запоріжжя : Тандем, 2010. — 388 с.
22. Морозюк В. Народознавчо-освітня діяльність Якова Новицького / В. Морозюк // Народна творчість та етнографія. — 1992. — № 5—6. — С. 34.
23. Новицький Яків. Твори у 5 т. — Т. 2 / упорядник тому Людмила Іваннікова. — Запоріжжя : Тандем, 2007. — 510 с., 16 іл.
24. Новицький Яків. Твори у 5 т. — Т. 3 / Упорядники тому Людмила Іваннікова, Ірина Павленко. — Запоріжжя : Тандем, 2009. — 440 с.